

Leszek Starkel (1931-2021)

Profesor Leszek Starkel odszedł od nas 6 listopada 2021 r. w Krakowie. Był geografem fizycznym, wybitnym geomorfologiem i geologiem czwartorzędu, Urodził się w Wierzbniku (obecnie Starachowice) 8 września 1931 r. w rodzinie nauczycielskiej. Dorastał w Dębicy, gdzie ukończył Liceum Ogólnokształcące im. Władysława Jagiełły. W latach 1949-1954 studiował geografię na Uniwersytecie Jagiellońskim. Pracę magisterską pt. „Rozwój morfologiczny Pogórza Karpackiego między Dębicą a Trzycianą” napisał pod kierunkiem prof. M. Klimaszewskiego, którą następnie opublikował. Zawierała ona pierwszą wielobarwną szczegółową mapę geomorfologiczną, przygotowaną z zastosowaniem legendy M. Klimaszewskiego.

Cała kariera zawodowa Profesora Leszka Starkla była związana z Instytutem Geografii (obecna nazwa: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. S. Leszczyckiego) Polskiej Akademii Nauk, gdzie pracował od 1953 r. w Pracowni (a potem Zakładzie) Geomorfologii i Hydrologii Gór i Wyżyn IG PAN w Krakowie, którym kierował od 1968 r. do przejścia na emeryturę w 2001 r. Z Instytutem rozstał się formalnie w 2018 r.

W latach 1966-1976 kierował Stacją Naukową IG PAN w Szymbarku, którą organizował od podstaw. Podjęto w niej badania sipywu wody i erozji gleb oraz ich znaczenia dla gospodarki rolnej w górach, a także osuwisk, będące wzorem dla kolejnych stacji w Polsce. W 1959 r. uzyskał stopień doktora na podstawie rozprawy pt. „Rozwój rzeźby Karpat Fliszowych w holocenie”, za którą otrzymał Nagrodę Wydziału II PAN im. Eugeniusza Romera. Stopień naukowy doktora habilitowanego otrzymał w 1964 r. przedstawiając rozprawę habilitacyjną pt. „Rozwój rzeźby polskiej części Karpat Wschodnich”. Prace te przez wiele lat były odnośnikiem dla badań geomorfologicznych w Karpatach. Tytuł profesora nadzwyczajnego otrzymał w 1971 r., a profesora zwyczajnego w 1979 r. W 1983 r. został wybrany członkiem korespondentem Polskiej Akademii Nauk, a następnie w 1998 r. członkiem rzeczywistym oraz w 1990 r. członkiem czynnym Polskiej Akademii Umiejętności.

Profesor Leszek Starkel poświęcił działalność naukową Karpatom oraz obszarowi północno-wschodnich Indii, ale badania prowadził także w Mongolii, Chinach, Rumunii, Bułgarii, Gruzji i Ukrainie.

Zainteresowania naukowo-badawcze Profesora były wyjątkowo szerokie. Działalność naukową rozpoczął od szczegółowego kartowania geomorfologicznego. Opublikował jeden z pierwszych arkuszy (ark. Lesko) szczegółowej arkusz mapy geomorfologicznej w skali 1:50 000. Był także redaktorem i współautorem „Przeglądowej mapy geomorfologicznej Polski” w skali 1:500 000. Od najwcześniejszych prac Profesor zajmował się ewolucją rzeźby Karpat Polskich, w licznych opracowaniach wykazując rolę czwartorzędowych zmian klimatu i działalności człowieka, a także rzeźby odziedziczonej. Szczególną uwagę skupił na zagadnieniach paleogeografii holocenu nie tylko w Karpatach, ale także w innych miejscach w Polsce i Europie, na rozpoznaniu roli klimatu i działalności człowieka w przekształcaniu środowiska w tym okresie. Wydzielił okresy holocenickich zwilgotnień klimatu w oparciu o fazy powodzi zapisane we włozeniach akumulacyjnych i rozcięciach erozyjnych w aluwiach rzek karpaccich. Wieloletnie badania ewolucji dolin rzecznych w okresie ostatnich 15 tysięcy lat, które Profesor prowadził wraz ze współpracownikami w Karpatach i na ich przedpolu, oraz badania innych zespołów obejmujące całą dolinę Wisły, doprowadziły do opracowania historii doliny Wisły opublikowanej w sześciu anglojęzycznych tomach (Prace Geograficzne IGIPZ PAN) oraz w autorskiej książce „Historia Doliny Wisły”. Za książkę wydrukowaną w języku polskim otrzymał Nagrodę im. Mikołaja Kopernika przyznaną przez Prezydenta miasta Krakowa i Polską Akademię Umiejętności. Kolejnym polem badawczym L. Starkla była paleohydrologia późnego czwartorzędu. Wraz z Profesorem T. Berglundem opracował projekt zmian hydrologicznych w ostatnich 15 tysiącach lat, co zostało zaakceptowane przez UNESCO, w następstwie czego uczestniczył w programie UNESCO „Paleohydrologia ostatnich 15 tysięcy lat”, prowadząc przez 10 lat badania w 15 krajach uczestniczących w tym programie. Wyniki tych badań podsumowano w książce „Temperate Paleohydrology”. Ponadto doprowadził do powstania Komisji Global Paleohydrology w ramach INQUA. Zainteresowania badawcze Profesora obejmowały także współczesne procesy geomorfologiczne, a przede wszystkim rolę zdarzeń ekstremalnych w ewolucji rzeźby w strefie umiarkowanej na przykładzie Karpat i monsunowej na przykładzie Dardzielińskich Himalajów i Wyżyny Meghalaya. Wykazał, że ekstremalne opady pełnią progową rolę w rozwoju rzeźby. Wskazał wartości progowe dla wybranych procesów geomorfologicznych oraz zjawisko czasowego grupowania geomorfologicznych zdarzeń ekstremalnych (*clustering*).

Odmiernym polem badawczym Profesora były zagadnienia z zakresu geografii fizycznej. Dotyczyły one typologii, regionalizacji i oceny środowiska przyrodniczego w Karpatach i innych częściach Polski. Zwracał w nich szczególną uwagę na rolę człowieka w przemianach środowiska przyrodniczego. Doprowadził do opracowania i wydania podręcznika „Geografia Polski – środowisko przyrodnicze” z rozdziałem o historii geologicznej obszaru Polski. Ważnym obszarem badań Profesora była strefowość i piętrowość geoekosystemów, którą wykazał na podstawie badań prowadzonych w kontynentalnych klimatach Mongolii, a podsumował w monografii „O niektórych prawidłowościach rozwoju rzeźby gór i ich przedpoli”.

Cechą wyróżniającą Profesora była umiejętność i łatwość łączenia wyników badań i obserwacji terenowych z różnych obszarów i budowania na ich podstawie hipotez naukowych lub prawidłowości rozwoju i funkcjonowania rzeźby i środowiska przyrodniczego.

Dorobek naukowy Profesora zawiera ponad 750 publikacji. Jest autorem lub redaktorem 30 książek, wielu z nich wydanych w prestiżowych wydawnictwach na Zachodzie.

Profesor L. Starkel był także niezwykle aktywny w działalności wielu międzynarodowych i krajowych organizacji, takich jak Komisje Międzynarodowej Unii Geograficznej (od lat 50. XX w., łącznie 6 Komisji), Międzynarodowej Unii Badań Czwartorzędu INQUA (Komisja Holocenu, założyciel Komisji Paleohydrologicznej, przewodniczący Komitetu Narodowego ds. INQUA), Komisji Geomorfologicznej Karpacko-Bałkańskiej (sekretarz w latach 1963-1975), Komitetów Polskiej Akademii Nauk, Komisji Polskiej Akademii Umiejętności (m.in. Komisja Badań Czwartorzędu od 1970 r.), a także Polskiego Towarzystwa Geograficznego i Polskiego Towarzystwa Geologicznego.

Na przełomie lat 70. i 80. XX w. Profesor Starkel, wraz z zespołem geomorfologów krakowskich, zorganizował ważne wydarzenie naukowe w skali międzynarodowej. Była to konferencja Międzynarodowej Unii Geograficznej (IGU Commission on Field Experiments In Geomorphology – 1979), która zgromadziła światową czołówkę geomorfologów w Stacji Badawczej Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN w Symbarku. Prezentacja wyników polskich badań terenowych sprawiła, że polscy geomorfolodzy weszli wtedy do grona osób kształtujących nowe kierunki badań współczesnych procesów morfogenetycznych.

Osiągnięcia naukowe i działalność organizacyjna Profesora zostały docenione licznymi nagrodami i wyróżnieniami. L. Starkel jako jedyny Polak, obok Pawła Edmunda Strzeleckiego, otrzymał Gold Founder's Medal – najwyższe wyróżnienie brytyjskiego Królewskiego Towarzystwa Naukowego (2004). Był także wyróżniony Nagrodą im. Lintona (1985), Srebrnym Medalem 100-lecia Szkockiego Towarzystwa Geograficznego (2005) oraz Medalem im. Wincentego Pola (2017). Profesor był członkiem honorowym INQUA (1999), Stowarzyszenia Geomorfologów Polskich (2000), Komisji Geomorfologicznej Karpacko-Bałkańskiej (2003), Międzynarodowej Asocjacji Geomorfologów IAG (2005) oraz Polskiego Towarzystwa Geograficznego (1990), Słowackiego Towarzystwa Geograficznego (1999), Węgierskiego Towarzystwa Geograficznego (1999) i Polskiego Towarzystwa Geofizycznego (1999). Został odznaczony Krzyżem Kawalerskim i Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Profesor Leszek Starkel był wzorem naukowca dla współpracowników i podwładnych, a także dla trzynastu doktorów, których wypromował. Był osobą otwartą na ludzi, o pogodnym usposobieniu, a przede wszystkim wielkim uczonym o międzynarodowej sławie. Należał do tych badaczy, dla których praca zawodowa i życie osobiste były nierozdzielalną całością. Niemniej jego pasją była nauka. Wiele z zagadnień przedstawionych w jego pracach jest wciąż aktualnych i inspirowane do kontynuowania zaprezentowanej w nich problematyki.

Wybrane ważniejsze publikacje:

- Starkel, L. (1960). *Rozwój Karpat fliszowych w holocenie*, Prace Geograficzne IG PAN, 22. Warszawa: Wydawnictwa Geologiczne.
- Starkel, L. (1965). *Rozwój rzeźby Karpat Wschodnich (na przykładzie dorzecza górnego Sanu)*, Prace Geograficzne IG PAN, 50. Warszawa: Wydawnictwa Geologiczne.
- Starkel, L. (1972). The role of catastrophic rainfall in the shaping of the relief of the Lower Himalaya (Darjeeling Hills). *Geographia Polonica*, 21, 103-147.

- Starkel, L. (1976). The role of extreme (catastrophic) meteorological events in contemporary evolution of slopes. W: E. Derbyshire (red.), *Geomorphology and Climate* (s. 203-246). Chichester: Wiley.
- Starkel, L. (1977). *Paleogeografia holocenu*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Starkel, L. (red.). (1980). *Przeglądowa Mapa Geomorfologiczna Polski 1:500 000*. Warszawa: Instytut Geografii PAN.
- Klimek, K., & Starkel L. (red.). (1980). *Vertical zonality in the Southern Khangai Mountains (Mongolia)*, Prace Geograficzne IGIPZ PAN, 136: Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Starkel, L. (red.). (1982-1996). *Evolution of the Vistula river valley during the 15 000 years. Part 1-6*, Prace Geograficzne IGIPZ PAN, Spec. Issue 1, 4, 5, 6, 8, 9. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Starkel, L. (1983). The reflection of hydrological changes in the fluvial environment of the temperate zone during the last 15 000 years. W: K. J. Gregory (red.), *Background to Palaeohydrology* (s. 213-237). Chichester: Wiley.
- Starkel, L. (1983). Climate change and fluvial response. W: R. Gardner & H. Scoging (red.), *Megageomorphology* (s. 195-211). Oxford: Clarendon Press.
- Starkel, L., Gregory, K.J., & Thornes, J.B. (red.). (1991). *Temperate Palaeohydrology*. Chichester: Wiley.
- Starkel, L. (red.). (1991). *Geografia Polski, środowisko przyrodnicze*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Gregory, K.J., Starkel, L., & Baker V.R. (1995). *Global continental palaeohydrology*. Chichester: Wiley.
- Starkel, L., & Basu, S. (red.). 2000. *Rains, landslides and floods in the Darjeeling Himalaya*. New Delhi: Indian National Science Academy.
- Starkel, L. (2001). *Historia doliny Wisły od ostatniego zlodowacenia do dziś*. Warszawa: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Wydawnictwo Akademickie SEDNO.
- Starkel, L. (2014). *O niektórych prawidłowościach rozwoju rzeźby gór i ich przedpoli*. Warszawa: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Wydawnictwo Akademickie SEDNO.

Zofia Rączkowska, Adam Kotarba
IGIPZ PAN, Kraków